

ספר

נשמתא לכלותא

הקצצר

והוא מבוא בדרך פנימיות התורה

לנוסח התפלות והברכות

ונוסף בו ציור השתלשלות נוסח התפלה כפי סדר הדורות ובדרך פנימיות התורה

מתוך הפתח דבר לספר נשמתא דצלותא השלם

וענין ספר זה הוא להבין ולבאר, עפ"י דרך האמת, בשורש מהות ועומק נוסח התפלה, ומיוסד על מאמר חז"ל איזוהי עבודה שכלב זו תפלה, כי ענין התפלה להיות גילוי שורש האמונה ויחודו יחצרך בנפש ישראל, כפי מצב הספירות והעולמות במשך כל זמן הגלות והדורות, והוא ע"י נוסחי תפלה ומנהגיהם שנתנו בין קהילות ישראל. וגי' אבות לנוסחי התפלה, מאנשי כנסת הגדולה, תנאים ואמוראים, ותורת הקבלה והחסידות, כפי שיסוד האר"י ז"ל ורבינו הזקן בעל ה"תניא" וה"שלחן ערוך", בכך הביאו את נוסח התפלה לשלימותה, כפי כוונת אנשי כנסת הגדולה, שדבריהם נאמרו בגלוי ובנסתר, ובעלי תורת הקבלה והחסידות הולילו לאור תעלומות חכמתם הנסתרת של אנשי כנסת הגדולה, וסדרו הנוסח המסודר לפנינו כפי שסדרו רבינו הזקן "בעל התניא" וה"שלחן ערוך", שיסד וסלל עבור כלל עם ישראל, את השער הכולל, בגילוי תורה, פנימיות התורה ונוסח התפלה, באופן שיהיו מתאימים לכל בני ישראל ולכל אחד ואחד מהם, בפרט. ויתבאר זה בחמש הקדמות המבוססות, בליקוט אמרי אמת ונדק מבעלי הקבלה האמיתיים לדורתיים, ש"נהידין להם שבילי דרקיעא", כל אחד בדרכו, ה"ה רבי אלעזר מוורמייזא – בעל ה"רוקח", רבי משה קורדובז'ו, האר"י ז"ל ומוריניו ורבינו אדמו"ר הזקן בעל ה"תניא" וה"שלחן ערוך". וה' הקדמות אלה, הם כנגד חמשה חומשי תורה, שכתבם משה רבינו אדון הנביאים. וכנגדן כתב רשב"י, שהיה ניאו של משה, רבינו ה' פריקס בספרא לניעותא. וכן הרמב"ם שעליו נאמר "ממשה עד משה לא קם כמשה", כתב ספרו "משנה תורה" בי"ד ספרים וכללם בחמישה חלקים. ורבינו הזקן, שהיה ניאו של משה רבינו, והשפיע דעת את העם לידע את ה', כתב ספרו "תניא" בחמישה חלקים, והם היסוד והתורה שכתב של תורת החסידות.

והבריתיו בעה"ת

שלמה לוי יצחק בן ר' מאיר ז"ל ז'ורנו

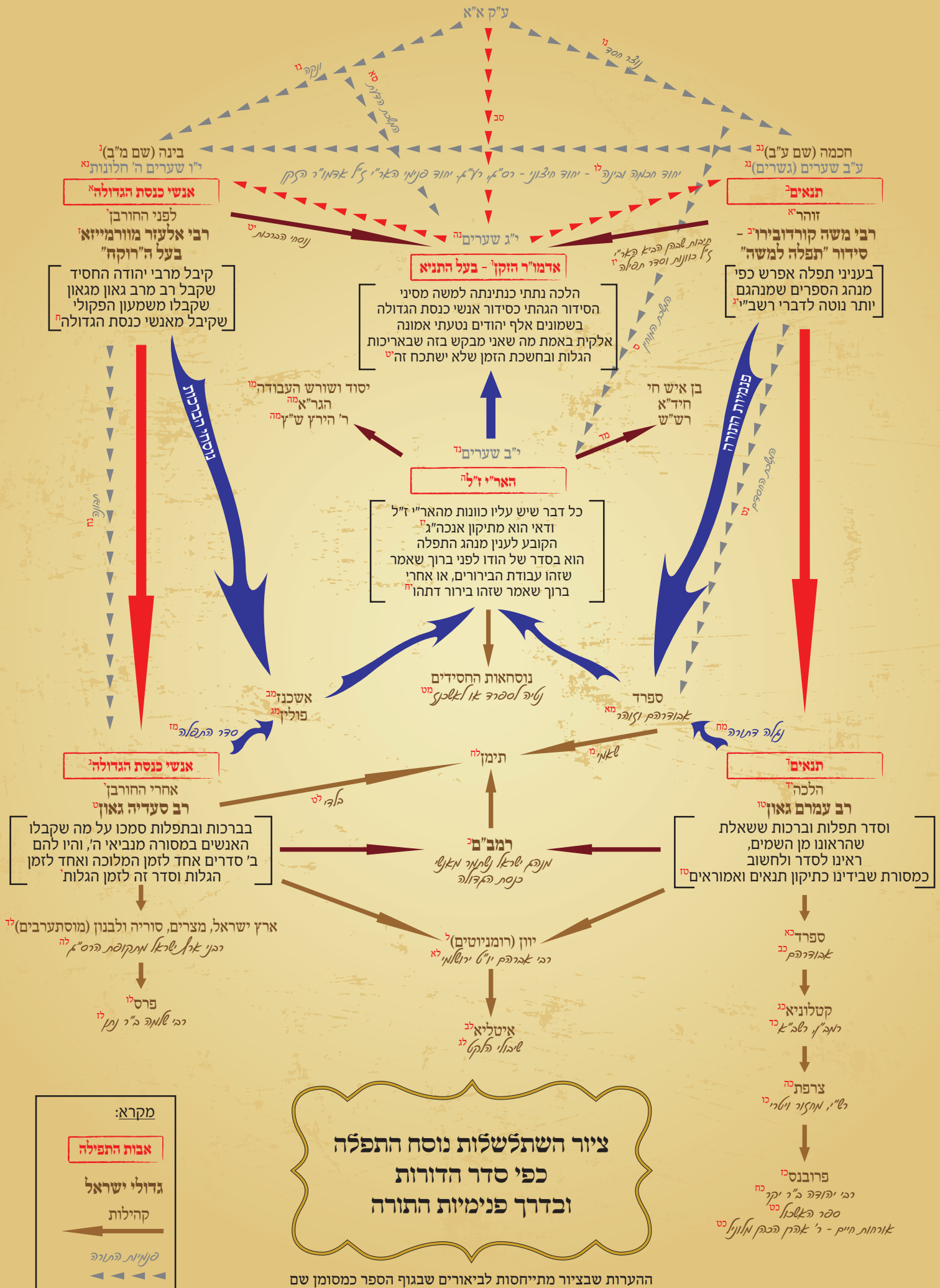
עיה"ק ירושלים תובב"א

שנת והמשכילי"ם יזהיר"ז כזה"ר הרקי"ע

(דניאל יב. ג. זוהר בהעלותך קנג. א)

בגאולה האמיתית והשלמה ע"י משיח צדקנו

ספר "נשמתא דצלותא" הקצר

אבות התפלה

(נוסח התפלה שכותב הרמב"ם הוא ממנהג הציבור שמקורו מתיקון עזרא ובית דינו, וכפי שכותב במפורש: בהלכות קריאת שמע פרק א הלכה ז': "ברכות אלו עם שאר כל ברכות הערוכות בפי כל ישראל עזרא הסופר ובית דינו תקנום". וכן בפתחת סדר תפלות כל השנה: "נהגו העם". וכן מנה הרמב"ם את התפלה במנין המצוות שמדאורייתא, וכן רס"ג, והיתה כך בעיקר בדורות הראשונים. ראה תניא עם מ"מ קו"א ע' כג הערה מ"ק אדמו"ר מליובאוויטש). סדר התפלה מהתנאים בשני מדרגותיו שווה לכל נפש מישראל (שער הכוונות דף נ ט"ד סד"ה ואמנם).

אנשי כנסת הגדולה תקנו התפלה עפ"י הכוונות שסדרם רשב"י^א אך לא גילו תעלומות החכמה בתיבות התפילה, אלא רק הנוסח שנוגע למצוות התפלה כפי שהוא בדרגת הדיבור (ראה תניא אג"ק כו שכתב "מצות התפלה נתקנה ע"פ סודות הזוהר ויחודים עליונים", ולכאורה יש להבין הרי הזוהר לא היה בידיהם של אנשי כנסת הגדולה שהיו לפני חורבן הבית, וי"ל בזה כי נוסח אנכה"ג כלל בו את שני המדרגות, אך הם היו נפרדות, והנוסח שהובא ע"י הרוקח כלל רק את חלק הדיבור שבתפלה, ואילו היחודים והכוונות שבתפלה לא הובאו שם כלל, כי היתה עבודה רוחנית. ולכן נהגו בנוסח זה צניעות וקדושה והיו נוהגים בו רק הצדיקים והחסידים שידעו יחודים (אלו). ועד שבא האר"י ז"ל, וקבל מפי אליהו הנביא זכור לטוב, את הכוונות שבסדר התנאים, כפי שסדרם רשב"י, המתאימות לתיקון אנשי כנסת הגדולה^ב (אמרי פנחס אות קנה. וכפי שנראה ההבדל בין סידור הרמ"ק ובין כתבי האר"י ז"ל, שהרמ"ק כתב כוונות לכל תיבה ותיבה מנוסח הברכות, והאר"י ז"ל כתב כוונות רק לכמה תיבות מכל ברכה, אך השאיר את נוסח ספרד כפי שסדרו הרמ"ק על כנו, מלבד הגהות כפי שנסדרו בשער הכוונות אחרי עלינו לשבח. ובדרכו הלכו^ג הרש"ש, החיד"א והבן איש חי. ודבר זה השפיע על מנהגי החסידים^ד ששינו את נוסח מנהגם מאשכנז, ע"י הוספת תיבות מנוסח ספרד, והוא עפ"י הבעש"ט, שנהג כהרמ"ק והאר"י ז"ל. וראה משמרת שלום סי' יג. מאמר נוסח התפלה, מונקטש). ואדמו"ר הזקן בעל ה"תניא" וה"שלחן ערוך", הליביש כוונות האר"י ז"ל בתיבות התפלה, כפי שנמסר לו ע"י הבעש"ט והמגיד ממעזריטש שקבלו מאחיה השילוני, רבו של אליהו הנביא (תורת מנחם יד ע' 311 הע' 74), ושילבם על נוסח הברכות שכתבם בעל ה"רוקח", כך שנוסח התפלה יהיה שווה לכל נפש, כך שע"י עצם התפלה בנוסח זה נפעלים בפועל ההמשכות וכו' שבכוונות האר"י ז"ל (לקוטי שיחות לט ע' 44. וראה לקוטי סיפורים פרלוב ע' עו). וכך גילה אדה"ז את ה"עקודים"^ה ד"תפלה קצרה" בתיבות התפלה, כי כל עיקר התפלה בדיבור דוקא ולא ע"י הכוונה הרוחנית שבתפלה (תניא קו"א קנד, א. וראה סה"מ תקס"ב ע' מ), והנוסח משלב את הדיבור והכוונה^ו.

"סוף מעשה במחשבה תחילה" - כי דבור וכוונת התפלה, להיותם כלים לאור אהבת ה', היו עקודים בכלי אחד, וכפי שבריאת העולם ונשמות ישראל עלו במחשבתו ית' טרם שנבראו, וכאשר ירד אור זה בשני כלים נפרדים, ע"י אבות התפלה, - דבור התפלה ע"י אנשי כנסת הגדולה^ה (סידור הרוקח), וכוונת התפלה ע"י התנאים^ב (סידור הרמ"ק), ולאחר מכן כשנתאחדו יחד ע"י האר"י ז"ל^ה ובעיקר ע"י אדמו"ר הזקן, הרי נוסח התפלה הגיעה לידי שלימותו במעשה המצוה בפועל, ומצד שנוסח אדמו"ר הזקן הכולל את שני עיני התפלה והוא אמצעית שניהם - דבור וכוונה, הרי נמצא בו דוקא עיקר פנימיות הרצון שהיה בתחילת המחשבה, ולכן יש בו העונג ביותר, והוא מפני שכולל הכל בפועל ממש^ז.

התפילה היא שפיכת הנפש של כנסת ישראל, הנקראת בגלות "עני", שנאמר "תפלה לעני כי יעטוף ולפני ה' ישפוך שיחו" (תהילים קב, א), שאינה יכולה לקבל את האור האלקי, ולכן צריכה היא לתקן חסרונה ע"י היחוד בקריאת שמע, ואז יכולה להתפלל ח"י ברכות, ולבקש שיאיר בה אור אלקי חדש שיעשה שינוי בבריאה, והבקשה וההמשכה בגילוי אלוקות בניסים הגשמיים הוא המקור להן, והוא מ"עתיקא"^ח, וכמאמר הזוהר "מה תצעק אלי בעתיקא תליא מילתא". ותפלת עם ישראל הן עיקר ושורש לבירור העולם הזה. (ספר המאמרים אדמו"ר הזקן תקס"ב ע' מב)

"תפילה קצרה" נקראת "עקודים"^ט (ראה או"ת להמגיד ממעזריטש ע' קז, א. לקו"א סקל"ט. אור התורה בהעלותך ע' תב-ג. ע' תכז. חייב אדם לברך תרל"ח ע' קעח סי' לג-לד), שכל דרגות התפלה כלולות בה, כי יש בה שני מדרגות, כוונה (ובמשנה ריש מסכת פאה נקרא עיון תפלה, שאין לו שיעור) ודיבור, וכמאמר הזוהר פקודי רמד, ב: "אית סידורא דקיימא במילה ואית סידורא דקיימא ברעותא דליבא". ובברכות כט, א נחלקו רב ושמואל בענין "תפלה קצרה", רב אמר מעין כל ברכה וברכה (רש"י - אומר בקוצר ומברך על כל אחת ואחת) ושמואל אמר הביננו, והם שני מדרגות דיבור וכוונה, וכידוע (לקו"ש טז שמות א) שבכל מקום רב מפרש בעיקר את המילה, ושמואל את תוכן הענין, ולכן עפ"י רב צריכה להיות המשכת י"ח ברכות בדיבור דוקא, שזהו מעשה התפלה כפשוטו, ולפי שמואל עיקר הפעולה היא בכוונת התפלה, ולכן מספיקות התיבות שיש בהם כוונת הברכות (ולפי מש"כ בלקו"ש שם הע' 51, ששיטת שמואל היא כשיטת רבי יהודה. וראה תניא אג"ק כו שרשב"י וחבריו (ובכללם רבי יהודה) נהגו באמירת קריאת שמע, בלבד ובגלל עיסוקם בתורה התפללו לעיתים רחוקות, וראה ביאור ע"ז בתורה אור לח, ד. וכן הלכה כרב באיסורי - שזהו בענינים שבין אדם למקום, ולכן צריכה להיות לשיטתו המשכת אוא"ס ע"י הברכות דוקא, ושמואל בממונא שזהו בין אדם לחבירו, והוא כשיטת רבי יהודה שגם עסק בממונות).

שני מדרגות התפלה - דיבור וכוונה, באו לפועל בסדרי התפלה, בשני דורות שבהם השתלשל והתפתח נוסח התפלה. ראשוני מתקני התפלות הם אנשי כנסת הגדולה^ה, שנביאים היו, וכל דברי התורה שבכתב דרשו ולמדו בחמישים שערי בינה (ספר השם לרוקח הובא בנספח לספר סודי רזא סמוכים בעריכת הרב דוד מתתיהו הלוי סגל ע' ל-לא), ולכן ענינם בינה, ותקנו שני סדרים אחד לזמן המלוכה, ונהגו להתפלל בו צנועים וחסידים וצדיקים (שושן סודות), ויש בו סודות התפלה, וקבלו^י ר' אלעזר מווירמיזא^י בעל ה"רוקח" (סדר קבלתו כתבו הרוקח בסידורו ע' רכח-ט), והשני לזמן הגלות, כפי שסדרו רב סעדיה גאון^י בסדרו^י (סידור רס"ג ע' י-יא). והדור השני הם התנאים ואמוראים^ב שביגיעתם בתורה נעשה גילוי והעלם מחכמה הקדומה בתושבע"פ (ראה ביאורי הזוהר לאדמו"ר האמצעי וישלח דף יט. המשך תרס"ו מהדורת תשע"א ע' תקיג ואילך), ואף הם סדרו ב' סדרים האחד עפ"י ההלכה^ה, וסדרו רב עמרם גאון^י בסידורו^י (הקדמת רב עמרם גאון לסידורו ע' י-יא), והסדר השני הוא עפ"י פנימיות התורה^ה, ורשב"י שילבו בספר הזוהר תוך ביאור כוונותיו, וסדרו רבי משה קורדובירו^י בסידורו^י (ראה סידור תפלה למשה שער שני סימן ראשון). והרמב"ם^י הכריע בנוסח התפלה בין רע"ג ורס"ג

סידורי התפלה בקהילות ישראל

משחרי כותלי, ופרש"י "צלותיה דאברהם: תפלת הערב שלו. מכי משחרי כתלי: מההיא שעתא נוטים צללי ערב וקרוי ערב". והקשו התוספות ישנים קושיא זו: "וא"ת הא אמרינן בפרק תפלת השחר (דף כז): יצחק תיקן תפלת מנחה שנאמר ויצא יצחק לשווח בשדה י"ל דאחר שתיקנה יצחק היה אומרה גם אברהם כך פירש רבינו תם אי נמי אומר רבי דמ"מ היה אומרה אברהם מתחילה אלא שלא עשאה כלל לבני ביתו עד שתיקנה יצחק ואפילו עירובי תבשילין קיים". והנה ישנו מדרש אגדה (הובא בספר שבולי הלקט סימן יח. תניא רבתי

ברכות כ"ו ע"ב: "אברהם תקן תפלת שחרית - שנאמר וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם, ואין עמידה אלא תפלה, שנאמר ויעמד פינחס ויפלל; יצחק תקן תפלת מנחה - שנאמר ויצא יצחק לשווח בשדה לפנות ערב, ואין שיחה אלא תפלה, שנאמר תפלה לעני כי יעטוף ולפני ה' ישפך שיחו, יעקב תקן תפלת ערבית - שנאמר ויפגע במקום וילן שם, ואין פגיעה אלא תפלה, שנאמר ואתה אל תתפלל בעד העם הזה ואל תשא בעדם רנה ותפלה ואל תפגע - ב"י. יומא כח, ב: "אמר רב ספרא: צלותיה דאברהם מכי

מצד עצמה, וכל חלקי התפלה שהוסיפו אנשי כנסת הגדולה על תפלתם של הכהנים בבית המקדש, הוא בכדי להשלים ולמלא את החסרון שבהקרבת הקרבנות וזה ע"י "ונשלמה פרים שפתינו" - תפלה בדיבור (התוועדיות תשמ"ה א ע' 439). ואנשי כנסת הגדולה ותקנו להם לישראל ברכות ותפלות קדושות והבדלות (ברכות לג, א), ומה שתקנו הוא עפ"י האבות וכפי שכותב אדמו"ר הזקן בשולחן ערוך (סימן פט בתחילתו) "אנשי כנסת הגדולה תקנו להתפלל בכל יום שלש תפלות של י"ח ברכות שהתפללו האבות".

נוסחאות התפלה שתקנו אנשי כנסת הגדולה והוסיפו עליהם התנאים² ואמוראים³, ובעיקר סדרי התפלה מרב סעדיה גאון⁴ ורב עמרם גאון⁵, הם היו היסוד לנוסחאות התפלה של קהילות ישראל, ובעיקר החל מהתקופה שאחרי הרמב"ם⁶. ועיקר השינויים בין נוסחאות התפילה של הקהילות, הוא בסדר ההתפלה דוקא (ראה ביאור ע"ז עפ"י פנימיות התורה זוהר חוקת קפד. ומש"כ הרמ"ק ע"ז בפרס רימונים שער לב שער הכוונה פרק א. וראה בספר אור החמה ח"ב דף רטז ט"ג בסופו, על זוהר ויקהל דף רב ע"א, שענין י"ב שערים שדרכם עולים התפילות הוא בסדר עולם העשייה דוקא), ובעיקר בברכות השחר ועד לסיום סדר הקרבנות שלפני פסוקי הודו (ראה טבלה א בה סודרו סדר המקראות הנאמרים אחרי ברכות התורה, ובטבלה ב מובא סדר הדברים הנאמרים מתוך התורה שבעל פה), וכן בסדר פסוקי דזמרה הנוספים על מה שתקנו חז"ל, ונאמרים בשבתות וימים טובים (השינויים בפסד"ז של שבת יובאו להלן).

סימן ה. בית יוסף סימן קיב. שער הכולל פרק ט) בדבר זמן התייסדות של ברכה מתפלת שמונה עשרה ועפ"י איזה מאורע נתקנו, והיא תפלתם של מלאכי השרת, שאמרו חתימת ברכות תפלת שמונה עשרה, ובנוסח זה לימד משה רבינו את העם (והוא עפ"י עצת יתרו, כאשר ראה את העול אשר על משה רבינו בהתקבץ עליו העם למשפט ולידע את אשר יעשון, ותרגם יונתן בן עוזיאל, יתרו יח, כ, "וההודע להון ית צלותא דיצולון בבית כנישתהון", במדרש תהילים מהדורת בובר פרק כ"ט הובא נוסח התפלה שלימד משה רבינו את העם).

בענין גדר נוסח תפלת האבות, יש להקדים תחילה בענין גדר הכללי של התפילה, שיש בזה שני ענינים: א. "עבודה שבלב" (ראה רמב"ם הל' תפלה פרק א הלכה ב). ב. "בקשת צרכיו" (וראה בזה בארוכה לקו"ש כב ע' 116 ואילך). וכן הוא בהנהגת האבות בתפילה: א. "בקשת צרכיו" בעת צרה וכיו"ב, או במצב המביא לידי תפלה, כמו "ויעתר יצחק" וכו'. ב. תפלה באופן של אומנות - שנהגו בכל עת להתפלל, בזמנים קבועים. ולא לשם תכלית או מטרה פרטית אלא באופן של אומנות (וראה לקו"ש יא ע' 52 ואילך, בענין מש"כ במדרש תנחומא בשלה ט והובא בפרש"י "וישאו בני ישראל וגו' ויראו מאוד ויצעקו תפשו אומנות אבותיהם"), שכל ענינם ומציאותם לעבוד את ה'. וזהו ענין "סידור שבחו של מקום ... שזהו עיקר מצות תפלה".

ענין התפלה היה גם בזמן שביהמ"ק היה קיים (מסכת תמיד וברמב"ם הלכות תמידין ומוספין), אבל אעפ"כ, עיקר העבודה היתה הקרבת הקרבנות בגשמיות ממש. והנה בזמן הגלות נתחדש ענין התפלה

רס"ג, רבי יהודה ב"ר יקר	רוקח, אשכנז	רבי שלמה ב"ר נתן, תימן, קטלוניא, רומניא, איטליא, ארם צובא, פרס	רע"ג, רמב"ם, אבודרהם ספרד, פרובנס, פולין, צרפת		
כהנים					
ספרד, פרובנס עקידת יצחק ספרד, פולין, פרובנס, צרפת אלו דברים					
ספרד		פולין	צרפת (עץ חיים)		
ק"ש דר"י		ברכות השחר		א"ר זירא	
ע"ח תרומת הדשן		תנא דבי אליהו			
תמיד					
פרובנס		רע"ג, תימן, רומניא, ספרד		פולין, צרפת, קטלוניא איטליא	
קטורת		פסוקי שבת ור"ח			
ספרד, צרפת, פרובנס, תימן, רומניא					
וערבה לה' מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות					
כהנים					
רבי שלמה ב"ר נתן		רומניא, איטליא	ארם צובא, פרס		
אלו דברים ברכות השחר		אלקים יחננו ויברכנו יאר פניו אתנו סלה			
		דברים כט: ושמרתם את דברי הברית הזאת לעשותם למען השכילו את כל אשר תעשון. יהושע א: לא ימוש ספר התורה הזה מפיק והגית בו יומם ולילה למען תשמור לעשות ככל הכתוב בו. כי אז תצליח את דרכיך ואז תשכיל הלא צויתך חזק ואמץ אל תערוץ ואל תחת כי עמך ה' אלקיך בכל אשר תלך. רומניא, איטליא, פרס ישעיהו מו: גואלנו ה' צבאות שמו קדוש ישראל פרס לא תבושו וגו' רומניא, איטליא, ארם צובא, פרס תהלים א, א-ג			
אין אומרים					

ספר "נשמתא דצלותא" הקצר

קטלונאי, ספרד, צרפת, פרובנס, ארם צובא, פולין							רע"א, רומניא, איטליא	רס"א, רמב"ם, רבי שלמה ב"ר נתן, תימן, פרס	רוקח, רבי יהודה ב"ר יקר, אבודרהם, אשכנז				
אלו דברים							רומניא, איטליא, גמרא ברכות דף ב' ע"א מאמתי קורין... והדר מפרש מילי דערבית						
פולין	קטלונאי	ספרד	צרפת (עץ חיים)	צרפת (מח"ו)	ארם צובא	פרובנס							
ברכות השחר תמיד	וערבה	וערבה	פסוקי שבת ור"ח	פסוקי שבת ור"ח	תמיד	א"ר זירא	קטורת תמיד	וערבה אבי אנא בכח					
איזהו מקומן ברייתא דרבי ישמעאל							איזהו מקומן ברייתא דרבי ישמעאל	איזהו מקומן ברייתא דרבי ישמעאל					
ארם צובא תנא דבי אליהו א"ר אליעזר פולין יה"ר שיבנה בית המקדש							אלו דברים						
							רמב"ם, תימן, רומניא, איטליא	רבי בר נתן שלמה	אשכנז	אבודרהם	רבי יהודה ב"ר יקר		
							א"ר זירא תנא דבי אליהו			ברכות השחר	ק"ש דר"י	ה"ר שיבנה בית המקדש	העולמים
							רומניא	איטליא	רמב"ם				
							א"ר יהושע בן לוי	מחזיק צ"מ בלילות	ק"ש דר"י	ברכות השחר	ה"ר שיבנה בית המקדש	העולמים	
ר' חנניא בן עקשיא	תנא"א, א"ר אלעזר												
א"ר שמעון בן חלפתא													
תהילים נא ב- סוף חנונו תהילים ה' מי יגור באהלך	וידי, הטבת חלום ע"ב פסוקים תהילים כט	נחמיה ט ו-ז תהילים כח ה' המלך תהילים פט, נג											

טבלה ב - סדר התפלה שאחרי ברכות התורה - תורה שבעל פה

המוסתרעבים¹⁷. קהילת תימן¹⁸ נתפצלה לשני מנהגי תפלה, והנוסח הנהוג עפ"י הזוהר הקרוי שאמי¹⁹, והנוסח הקדום נקרא בלדי²⁰ שבעיקרו מבוסס על הגאונים ובעיקר על הרמב"ם, ובמשך הדורות סידרו מהר"י צאלח בסידורו "עץ חיים", והוא הנוסח הקרוי "בלדי²¹". וראה סידור אגודת אזור שמחברו היה מרבני אשכנז²² ושינה נוסח תפילתו לספרד, ועל כן נמצאו שינויים בין נוסח²³ הרמ"ק²⁴ לבין נוסח האבודרהם²⁵.

קהילות נוספות שהושפעו מסידור רב עמרם גאון²⁶, הם קהילת פרובנס²⁷ (דרום צרפת. והיו בהם קהילות שונות כדוגמת קהילת מרשיליאה, שהיה לה ספר מנהגים שלה). ומאוחר יותר שינו את מנהגם עפ"י סידוריהם של רבי יהודה ב"ר יקר²⁸, ספר האשכול²⁹ ואורחות חיים ר' אשר מלוניל³⁰. וקהילת צפון צרפת³¹ שבה היה רש"י³², ותלמידי בית מדרשו ובראשם רבי שמחה מויטרי³³ כתב סידור בנוסח קהילה זו.

שני קהילות נוספות הושפעו משני סידורי הגאונים רב עמרם גאון ורב סעדיה גאון גם יחד, והם קהילות דרום איטליא (מנהג איטליא נכתב בספר "שבולי הלקט"³⁴. ונהגו לומר מזמור לדוד בשנותו וכו' לפני נשמת כל חי), ויוון - "רומניוטים"³⁵ (בין עורכי הסידור בנוסח ה"רומניוטי" הוא רבי אברהם יו"ט ירושלמי³⁶ ומזכירו הבית יוסף בספריו), ובשני קהילות אלו נהגו לומר בפסוקי דזמרה הודו לפני ברוך שאמר, והוא כמנהג הזוהר (ויקהל דף רטו ע"ב שברכת ברוך שאמר על מעשה בראשית, וכן הוא ביאור האר"י ז"ל, וראה שער היחוד לאדמו"ר האמצעי ק"ח, א. וראה שמן ששון על שער הכוונות³⁷ הנ"ל שלמד מדברי מוהר"ו שמנהג התפלה הנוגע למנהג אבות הוא בענין אם ברוך שאמר לפני הודו או לאחריו). בהוספת מזמורי לפסוקי דזמרה בשבת נהגו בני יוון באמירת מזמורים

קהילות ישראל שהושפעו מסידור רב סעדיה גאון³⁸ (וכן מסידור רבי שלמה בן רבי נתן³⁹) הם קהילת ארץ ישראל, סוריה, לבנון ומצרים, שהיהודים שבה כונו "מוסתרעבים"⁴⁰, ובעיקר נהגו עפ"י מנהג מחזור "חאלב - ארם צובא" (מחזור עפ"י מנהג זה הודפס בוויניצ'א בשנת רפ"ו. ומנהגם היה לומר את ט"ו מזמורי "שיר המעלות" כהקדמה לפסוקי דזמרה של שבת, וכן לומר פסוקי "הודו" אחרי "ויברך דוד"), וכן קהילת פרס⁴¹ (שלא נהגו בה בהוספת מזמורים לפסוקי דזמרה של שבת. סידור קהילה זו לא הודפס מעולם ונמצא בכתב יד שאותו ערך הרב שלמה טל).

קהילות ישראל שהושפעו מסידור רב עמרם גאון⁴² הם קהילת קטלונאי⁴³ (קהילת ברצלונה קבלה את נוסח התפלה מרע"ג⁴⁴, כתשובה לשאלתם בדבר הנוסח שבו רצוי להתפלל), והיו בהן הרמב"ן⁴⁵ (שקיבל את תורת הקבלה מרבי יצחק סגי נהור מפרובנס) ותלמידו הרשב"א⁴⁶. קהילת ספרד⁴⁷ (ובעיקר קהילת קסטיליא), שנוסח התפלה שלה מבוסס בעיקר על האבודרהם⁴⁸ שהעמיד בספרו את נוסח התפלה עפ"י ראיות מפסוקי התורה (וכבר קדם לו בדרך זו, רבי יהודה ב"ר יקר⁴⁹ בסידורו, שהיה אחד מבעלי התוספות ורבו של הרמב"ן⁵⁰). בשנת רפ"ד הודפס סידור בנוסח ספרד, ועליו כתב רבי חיים ויטאל את הגהותיו, עפ"י מנהגי האר"י ז"ל).

כאשר נתגלה אורו של ספר הזוהר⁵¹, רוב הקהילות בישראל קבלו על עצמם את המנהגים הכתובים בו, ותוך כדי כך שינו את מנהג נוסח התפלות שנהגו בו בזמנים קדמונים, ולעיתים רק שילבו בנוסח התפלה קטעים שונים. קהילת ספרד⁵² היתה הראשונה שקבלה על עצמה את עיקר השינויים (ועיקר השינוי היה אחרי גירוש ספרד. ובנוסף יש למנות את קהילות יוון⁵³, דרום איטליא⁵⁴, פרובנס⁵⁵, וקהילות

לפני התפלה, וראה מש"כ בפסח עינים על סידור הרש"ש דף ה, שביאר ענין הקפות אלו, להקפות בעת ההושענות).
 וי"ל שמכאן הוא מנהג אשכנז בענין אמירת הודו אחרי ברוך שאמר, והוא עפ"י מש"כ בעל ה"רוקח" כתב בסידורו (ע' מב) שבברכת ברוך שאמר יש בה סיום ברכות התורה והתחלת ברכות פסוקי דזמרה, ורמז את עשר ה"ברוך" שבברכה זו כנגד עשרת הדברות (וכן הוא בסידור רב סעדיה גאון¹² שהעשר ברוך שבברכת ברוך שאמר נאמרים בשבת בלבד), והיות שפסוקי הודו הם תחילת התפלה לכן הסמיכה לאחר ברכת ברוך שאמר, וזהו בהשפעת מנהג "ספר השיר", ובהשפעת רב סעדיה גאון¹³ (סידור הרוקח שנתקבל מאנשי כנסת הגדולה, כפי שהוזכר לעיל, מונה בעיקר יסודו, את סודות התפלה ולא את סדר התפלה כך הרוקח כתב במפורש בסידורו במספר מקומות, וכן כתב החיד"א בספרו שם הגדולים ערך "אלעזר מגרמיזא", ראה שם).

איזור "גליא" שכלל את אשכנז¹⁴, צרפת¹⁵ וצפון איטליא, היה קהילה אחת שנהגו בה כמנהג רב עמרם גאון¹⁶, ואחרי חלוקת איזור זה, מנהג סידורו של בעל ה"רוקח", נהיה מנהגם של קהילת אשכנז, ובעיקר משום שנוסח זה נתקבל רב מרב גאון מגאון עד לשמעון הפקולי ולמעלה עד אנשי כנסת הגדולה¹⁷, ועוד משום שמבוסס על פנימיות התורה של הנביאים (בנוסח זה כתבו את סידוריהם הרב הירץ ש"צ¹⁸ (סידורו היה לעיני האר"י ז"ל) והגר"א¹⁹, אך בעל "יסוד ושורש העבודה"²⁰ הגיה הסידור עפ"י כתבי האר"י ז"ל, על בסיס נוסח פולין²¹, והוא נוסח אשכנז הנהוג היום). וכן גם בפולין²² נהגו כסידור נוסח אשכנז²³ אך בשינוי סדר ברכות השחר (באשכנז נהגו לומר קריאת שמע דרב יהודה לפני ברכות התורה, ובפולין נהגו בברכות התורה כפתיחתם של סדר ברכות השחר).

התפלה ופנימיות התורה

של התנאים, אל נוסח התפלה של בעל ה"רוקח" שהוא פנימיות התורה של אנשי כנסת הגדולה). וכפי סידורו הרוקח והרמ"ק את כוונות התפלה בסידוריהם. לעומת רב סעדיה גאון ורב עמרם גאון שסדרו נוסח התפלה כפי ההלכה²⁴ וכמתאים לכללות ישראל.
 ויש להבין בשורשי נוסחי התפלה, ובעיקר ב"אבות התפילה" המבוססים על פנימיות התורה. והנה כתיב, (תהילים כד) ב' פעמים "שאו שערים ראשיכם", ותרגם יונתן בן עזיאל שהראשון הוא כנגד שערי בית המקדש, והב' הם שערי גן עדן, שהם שערי רגיע. והנה כתוב בספרי הקבלה כי גן עדן הוא בינה, ובית המקדש הוא מלכות (וכן היה בית המקדש הראשון מבחי' בינה ובית שני מבחי' מלכות, ולכן היו בני ישראל במעלה גדולה עד מאוד, משום שהאירה בהם נפשם האלוקית, והיו צדיקים גדולים, ולא נצרכו לתפלה (ומה שבבית המקדש אמרו קריאת שמע ומעט ברכות, הרי במעשה זה הם הוציאו ידי חובתם את כללות ישראל), ורק אחרי חורבן תקנו אנכה"ג לישראל התפלה משום שבבית שני ירדה ביותר נשמתם לבין הקליפות ונתגשמו, וביותר אחרי חורבן בית שני. ולכן בסידור הרוקח כתב לומר בברכת אהבה אהבה רבה והוא עפ"י זוהר דברים שזהו נשמות דבינה, ולכן נוסח הרוקח הוא לפני החורבן, ואהבת עולם הוא נשמות דמלכות, מבחי' בית שני. וראה בזה בארוכה חייב אדם לברך תרל"ח, עץ חיים שער מיעוט הירח. וברשימות כ"ק אדמו"ר מליובאוויטש חוב' קנח).

ובענין עליית התפלות דרך השערים והחלונות ישנם אופנים ומדרגות שונות, שאותם ביארו הרוקח, הרמ"ק, האר"י ז"ל ואדמו"ר הזקן, וכדלהלן (והדברים מתבארים בארוכה בכתבי האר"י ז"ל ובתורת החסידות, וכאן באו בקיצור, ובע"ה בספר "נשמתא דצלותא" השלם יתבארו הדברים באריכות):

הרוקח²⁵: "אך תבוא תפילתינו לפני כבודך בתוך י"ז שערים וה' חלונות" (סידור הרוקח ח"ב ע' תרצ"ו - סדר היודי. ספר סודי רזיא מהדורת תרצ"ו ע' כו, מהדורת ברנזי ע' 183. פירוש רבינו אביגדור כהן צדק שיר השירים. וכן הזכיר ענין זה ר' הירץ ש"צ²⁶ בסידורו מהדורת בני ברק ח"ב ע' קטו, וביאר בארוכה בע' קלט בהקשר לשם מ"ב וי"ג שערים²⁷. ומעיין זה כתב רבי יוסף גיקיטיליא בספרו פרוש המרכבה ע' נו (וכתב זאת בהקשר לשם מ"ב). וכן ביאר בעץ חיים שער דורשי הצלם דרוש ב' כללים של חו"ג טו. וראה במדרש לקח טוב על שיר השירים פסוק "משגיח מן החלונות וכו' שכתב "ויו עינים" (ונתבאר בארוכה בספר מעיין החכמה סימנים יא ו-כט. וראה שם בביאור ע"פ חקקי לב). וענין ה' חלונות ראה ספר הליקוטים להאר"י ז"ל דף סט ט"ד ד"ה הנה זה, שהם ה"ג. ולענין י"ז שערים כתב הרוקח בביאורו על החומש בראשית ע' רמה, פרשת וישלח לג, ה: "ח' שערי תפלה בשמים, ז' - בכל רקיע שער אחד, וא' ברקיע שיש למעלה מראשי החיות, השערים עומדים בכל פתח שני חצאי שערים זה כנגד

קלח-קמד (מלבד מזמורים נוספים), ובסופם "ברכת השיר" - "תתהלל מלך בפי כל קדושים ובישרי לבב ובקרב ישרים יתרומום וישתבח שמך מלכינו במקהלות ישראל עמך יתפאר שמך וזכרך מלכנו מלך מלכי המלכים לנצח נצח ומבורך שמך מלכנו על כל ברכה ותהילה וכתוב ויברכו שם כבודך ומרומם על כל ברכה ותהילה וכתוב וירוממוהו בקהל עם ובמושב זקנים יהללוהו במקהלות ברכו אלקים ה' ממקור ישראל ברוך אתה ה' מלך מהלל בשבחות", ולאחריה מזמורי ההלל הגדול ולאחרי ברכת ברוך שאמר ושאר פסוקי דזמרה שבכל יום.

ויש לבאר את מנהג בני יוון וארם צובא בפסוקי דזמרה של שבת. והנה מנהג דומה נמצא בקהילות ארץ ישראל²⁸ בתקופת הגאונים, שנהגו ב"ספר השיר" (מנהג זה היה לעיני רב סעדיה גאון והסכים לו). בשבתות ראשי חודשים וימים טובים, לפני התפלה היו מוציאים ספר תורה ומקיפים את בימת בית הכנסת תוך כדי אמירת ט"ו מזמורי שיר המעלות (כפי שנהגו המוסתערבים בהוספת מזמורי פסוקי דזמרה לשבת), ואחריהם המזמורים הנאמרים בקהילות יוון, והם מזמורים קלח-קמד ואחריהם נהגו לומר ברכת תתהלל כפי מנהג בני יוון שהיא "ברכת השיר", ואחרי החזרת ספר התורה להיכל נהגו באמירת עשרת הדברות מתוך חומש, ורק אחרי כן אמרו ברכת ברוך שאמר (בקהילות אשכנז²⁹ נהגו אף הם לומר מזמורים ולאחריהם עשרת הדברות ומתוך קונטרס מיוחד ראה מגן אברהם סימן א ס"ק ט, שכן היה מנהג המהרש"ל, וראה מש"כ בשו"ת שלו סימן סד וקפד שהביא סדר הדפות אלו וגם כתב רמזים מעשרת הדברות על ברכת ברוך שאמר. וראה לחם חמודות ברכות פ"א ס"ט. וי"ל שזהו מנהג האר"י ז"ל בענין הקפת התיבה

התורה נקראת אור, שבה נתלבש אור א"ס בעצמו, שע"י אור התורה יהיה גילוי גמור בעולמות העליונים ובעולם הזה. ויש בה פנימיות וחיצוניות, ועל פנימיות התורה כתיב ארוכה מארץ מידה וכו', לפי שבחי' אור א"ס מאיר בפנימיות התורה לכך אין לה שיעור למעלה. והחיצוניות יש לה שיעור שהן ההלכות שבששה סדרי משנה שבאו לשיעורים ובגבול דוקא. וכללותם הם רמ"ח מצוות עשה ושס"ה לא תעשה, שהם ג"כ בשיעור וגבול. והיינו מ"ש הנסתרות לה' אלקינו פרוש סתים וגליא שבתורה, הנסתר שבה הוא פנימיות התורה, לה' אלקינו הוא בבחי' א"ס ממש כמ"ש ארוכה מארץ מידה, והנגלות הוא בחי' חיצוניות שניתן לשיעורים לנו ולבנינו לעשות את כל דברי התורה הזאת בבחי' עשיה דוקא בצמצומים בדקדוקי סופרים. כי ירדת התורה הנגלת באה בהתלבשות בלבושים חיצוניים ובה מתעלם האור שבפנימיות התורה (אמרי בינה שער הציצית פרק א. וראה אור התורה שלח ע' תקפא ואילך).

וכל ענין ירדת התורה בלבוש חיצוני ע"י הלכות התורה³⁰ הוא בכדי שיהיה אור א"ס מושג לבני ישראל בלבוש שכלי תחילה, ע"י ההלכה, ולאחר מכן באופן של גילוי פנימיות התורה באופן של הודאה עד לגילוי אור א"ס באופן שתהיה מושגת מציאותו באופן שכלי ובהתקשרות בו. (וכן הם ג' אופנים של אחדות ה' בקריאת שמע הלכה, זוהר וחסידות והדברים מבוארים בארוכה בספר דרך מצוותיך דף נט ע"ב, וההמשכה שבברכות תפילת י"ח, הן ג"כ בג' אופנים, המשכת החסידים, המשכת המוחין והמשכת הדעת וראה בזה לקוטי תורה לאדה"ז לפרשת בלק מאמר לא הביט און ביעקב. ומאמרי אדמו"ר האמצעי בלק ע' א'תקיז ואילך).
 וכן הוא בתפלה שיש בה פנימיות והוא בחי' סידורא דקיימא ברעותא דליבא למנדע לאסתכלא לעילא ולעילא עד אין סוף. ובחיצוניות הוא בחי' סידורא דקיימא במילה. אנשי כנסת הגדולה והתנאים, גילו את פנימיות התפלה בתיבותיה, כל אחד כפי שורשו, אנשי כנסת הגדולה בדרך הנבואה כפי שהיא בבינה³¹ (וראה בעץ חיים שער מ"ז ומ"ד דרוש ה' שכתב שמהבינה יצא ק' ברכות), והתנאים כפי שהם בחכמה³², והוא ע"ד חכם עדיף מנביא (וכל גילוי פנימיות התורה הוא בד' מדרגות, והם כתובים כולם בעץ חיים שער מ"ז ומ"ד, והוא ע"ד מאמר הזוהר פ' בראשית דף כב, ב' כל בנינין דהוה באורח אצילותא, והוא אמר אבא (חכמה) באמירה לגבי אמה (בינה) יאה כדין וכדין ומיד הוה", והוא ענין הארת החכמה אל הבינה שזהו אות י' משם הוי' אל אות ה' ראשונה, ובכך גילוי ד' מדרגות הזו"ן, והענין התבאר בארוכה בביאורי הזוהר לצמח צדק ח"א ע' ססד. ובנוסח התפלה זהו ענין השפעת נוסח התפלה מהזוהר שהוא פנימיות התורה

בתחילתו והוא גם בילקוט ראובני וספר ציוני, שכתב כי ליעקב אבינו היו י"ג מפתחות לשערי תפלה י"ב מסר ל"ב שבטים, והמפתח הכולל את כולם נתן לשבט לוי, וראה ע"ז בלקוטי תורה לאדה"ז פרשת עקב, וכן כתב בקהלת יעקב ערך י"ב שערים ועוד. שער האמונה לאדמו"ר האמצעי דף פח. שו"ע אדה"ז סימן סח ס' ב, ומקורו מהמגן אברהם. לקוטי מוה"ן סימן ס' ט"ב.)
 ולהבין ענין זה בדרך קצרה, כי ענין נוסחאות התפלה המבוססים על אנשי כנסת הגדולה (סידור הרוקח), ומהזוהר (סידור הרמ"ק) שורשם הוא מיחוד או"א (וראה ביאורי הזוהר לצמח צדק ח"א ע' סד וש"א ואלך), ודברו בשורש נשמות ישראל טרם לידתם, וזהו בדרך של אור ישר, ולכן נוסח התפלה של הרמ"ק מכיל תיבות שענינים שמירה מאחיות החיצונים (וראה בארוכה עץ חיים שער מ"ן ומ"ד דרוש ו. וראה ביאור י"ג מידות להאר"י בכ"מ שענין נוצר חסד הוא להמשיך שם ע"ב שבנוצר לתיקון אלפים להמתיק ש"ך דינים שבאותיות מנצפ"ך שהם ה' גבורות דבינה, ולהשליך הקטרוגים שנבראו בעוונותיו למצולות דס"מ ונחש. וענין תיקון ונקמה הוא לברר ולנקות את ניצוצי הקדושה שנפלו עם הקטרוגים ולהעלותם לשרשם). והאר"י ז"ל ואדמו"ר הזקן דברו בנשמות ישראל אחרי לידתם בפועל, כפי שהם בז"א דאצילות ויש בזה ב' מדרגות, שרש הגוף שהוא מהיכל קדש קדשים דבריאה ששם הוא בחי' שורש הנשמות בדרגת דגלי המדבר (וראה לקוטי תורה להאר"י ז"ל פרשת ויצא, ותוך כדי דברי כתב שם שבש"ט יהודה הוא הכולל את השבטים, ולהעיר מתורה אור דף כג טור א שכתב: "ועיקר ההפרש בין התקשרות דלוי שהוא בחי' ביטול ובין הויה דיהודה שהוא ג"כ ביטול, הוא כי יהודה הביטול בגילוי כענין מודים שכורע ומשתחוה ולכן יצאו ממנו מלכי בית דוד שביטלם הוא בחי' הביטול שבהתגלות וחיצוניות. אבל לוי הוא בחי' ההתקשרות והביטול בפנימיות ועצמותו הגם שבחיצוניותו אינו נגלה כלל וכענין בטול דצבא השמים לך משתחיים שהשתחוואה של המלאכים אינו ענין השתחוואה גשמית אלא שמשתחוהו ובט בהשגתו ברוחניות ולכן יצא ממנו משה". וזהו ההבדל בין שיטת האר"י ז"ל - יהודה, ואדמו"ר הזקן - לוי), וזוהי שיטת האר"י ז"ל. והמגיד דיבר בדרגת שורש הנשמות (וראה בארוכה תורת חיים לאדמו"ר האמצעי, מהדורת תשס"ג, שמות דף שמה, ג ואלך), וכפי שכתוב בריבוי מקומות בחסידות בענין ששורש נשמות ישראל הוא ב"ב בקר והים עליהם. ושני שיטות אלו הם באופן של אור חוזר (וראה עץ חיים שער מ"ן ומ"ד דרוש ט"ו וש"נ), שהוא ענין העלאת ובידור הרפ"ח ניצוצין רק שהאר"י ז"ל ההמשכה היא בעולמות העליונים, ולכן נקרא המשכת המוחי"ן, ואדמו"ר הזקן ההמשכה היא בנפש האדם ע"י המשכת הדעת^א (וראה עץ חיים שער דרושי הצלם דרוש ב' כללים בחו"ג כלל יז שבחי' משה הוא דעת עליון, שממשיך האור בנשמה, ולכן מקורו בדרגה עליונה ביותר^ב, לעומת דעת תחתון שנמשך בגוף ובאופן של ריבוי) ולכן יש באופן עבודה זה התקשרות לאלוקות, באופן דעמך לא חפצתי, כי התפלה הוא מלשון התחברות כמו נפתולי אלקים נפתלתי אלקים נפתלתי כו' לפי שע"י הכוונה דתפלה בשם הוי' מתקשר הוא ברמ"ח אברי השכינה ע"י רמ"ח מצות עשה (ולכן ישנם שינוי נוסחאות בין הרוקח והרמ"ק שהתפלה עולה דרך חלונות, לבין האר"י ז"ל ואדה"ז שהתפלה עולה דרך שערים, כי החלונות ענינם כוונת הברכות, ושערים הוא עליה מדרגה לדרגה בסולם, וכן הוא עפ"י האר"י שסדר הקרבנות הוא כנגד עשיה ופסדו"ז יצירה וכו', ובסידור הרוקח ע' קע כתב שכונת הברכות הם הסולם, וראה מגלה עמוקות אופן קצו וסידור הרמ"ק דף כב ע"ב, שביאר הסולם שלא כפי האר"י ז"ל. וראה מאור ושמש סוף פרשת מסעי שישנו חילוק בין סדר התפלה השייך לכל עם ישראל והצדיקים סדרו את הכוונות. וראה באור התורה להמגיד ממעזריטש ע"פ ויצא).
 על הפסוק (וילך לא, כו) "לקוח את ספר התורה הזה", אמרו חז"ל (דברים רבה וילך פ"ט ט) שמשא רבינו כתב בכתב ידו "י"ג תורות, י"ב ל"ב שבטים, ואחת הניח בארון, שאם יבקש לזייף דבר בתורה שיהיו מוצאים אותה שבארון". ענין זה נוגע לפרטי דינים מסויימים, ובפרט מנהגים, ישנו חילוק בין מקום אחד לחברו, שפוסקים ומתנהגים לפי הפוסקים שבאותו מקום, שהרי "אלו ואלו דברי אלקים חיים", והטעם לזה הוא כיון שניתנה התורה לידרש בכלל ופרט ופרטי פרטות, לכל נשמה פרטית המושרשת בפרט זה שבתורה וכאו"א צריך לנהוג לפי חלק זה שבתורה, שבו מושרשת נשמתו. וכן הדבר, ויתירה מזו, בנוגע לפרטי חובת הלבבות - העבודה הפנימית דאבהה ויראה - שישנם חילוקים רבים, ולכאו"א ישנו השער שלו, שעל ידו הוא מתעלה ומתקשר עם אלוקות. אלא שענין זה הוא רק בנוגע לפרטים ורק לפרטים מסויימים.

זה כעין שערים שלנו, ושני חצאי שערים ח' פעמים הרי הם י"ו. וראה שמות ע' קפא כי תשא לד, י שהי"ו שערים הם בחינת אחוריים, וראה מש"כ בחומש פרשת עקב ע' רג יא, יג ש"ג כסאות הם בחי' פנים (והיא שיטת האר"י ז"ל^ג). ואדמו"ר הזקן, שהם בחי' פנים). וראה באוצרות חיים שער רחל ולאה פ"ג כי בכתר דלאה הוא ענין קשר של תפילין יש ששה עשר אורות, והם האורות שבאים ממלכות דתבונה (ובמדרש כונן עה"פ ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה" מונה שם את המדינות שנבראו מהתבונה והם תימן, ויון ופרס, והן הקהילות שהושפעו בעיר מסידור רב סעדיה גאון, והוא ענין ההארה מהבינה ע"י התבונה^ה). וראה בספר גלא עמיקתא ע' קכה שלכן נאמר על לאה ועיני לאה רכות, שיש לה בחי' עינים. ורצועות התפילין הם אחוריים. וראה בספר הערכים חב"ד ח"ח ערך אחד, בענין ד' דאחד שיש בה י"ו אורות וראה במ"מ שנסמנו שם. ובפשטות הענין הרוקח מדבר כאן בענין הזו"ן כשהיו בעיבור בבטן אמא (בינה), ונולדו מוחין דלאה ע"י התבונה).

הרמ"ק: "שם ע"ב מתחלק ל"ב חלקים שהם י"ב ווי"ן ... ולזה עביד י"ב אורחים שהיא מתנהגת מצידו ב"ב הנהגות י"ב בחינות בים העליון ולכן היה בה בחינה לכל שבט ושבת לעצמו מפני שעשאה בית קיבול ל"ב בחינות בכח שם ע"ב ... והענין כי הרקיע על ידי בחינות שבו ווי"ן נבקע לחלונות לעבור דרך אותם החלונות סוד הארת השמש, דהיינו ממש כעין י"ב אורחין וחלונות ברקיעייא, והיינו כדי לעשות י"ב הנהגות שדרך הנהגות האלו מאיר הת"ת במ (ראה באריכות אור יקר לרמ"ק חלק כא ע' צד. ועוד האריך הרמ"ק לבאר ענין שם ע"ב היוצא מפסוקים יסע ויבוא ויט בספר שיעור קומה פרק צד שהם ע"ב גשרים" להעביר את החסד מהבינה אל התפארת, וראה גם בפרדס שער כא פרק ה-יא. ושם האריך לבאר בענין שם ע"ב וכיצד החסד עובר מהבינה אל התפארת ל"ב גבולי אלכסון. וראה ספר הבהיר צד-צו. וראה עמק המלך שער יז שער עולם הבריאה הוא שער כסא הכבוד פרק כה (מהדורת ירושלים תשס"ג) ע' 1037 שכתב ענין זה בהקשר לשבטים הכתובים על אבני האפוד. וראה לקוטים מרב האי גאון וביאורי המגיד מקוזניץ עליו, וכן שער השמים וענין המרכבה מר"י ג'קטייליא. וראה ביאורי הזוהר לאדמו"ר האמצעי פרשת בשלח דף מה שם ביאר בארוכה ענין הארת החכמה ע"י שם ע"ב אל הבינה. ועפ"י מש"כ האר"י ז"ל בעץ חיים שער דרושי הצלם דרוש ב' כללים בחו"ג כלל ט"ו מובן שהרמ"ק דיבר בהארת שם ע"ב שהוא ר"ו שנותן לה ונעשה בה בחי' רוחא דיהיב בה בעלה והם להוליד ממש והוא הולדת גוף ז"א ע"י המשכת החסדים^ו ששורשם בתיקון "ינוצר חסד", וראה עץ חיים שער מן ומ"ד דרוש י'. וכל ענין אור זה מהמזלות הוא לצורך היחוד, וכפי שכתוב נוצר חסד לאלפים - אאלפך חכמה אאלפך בינה, ולצורך ההולדה הוא ענין המשכת החסדים. להעיר מזהר ח"א רכט א ששם ע"ב הוא בז"א עד היסוד ומשם לע' שרים. לקוטי לוי"צ ח"א ע' רכב ביאר מאמר זהר הנ"ל לענין ב' מדרגות בכסא הכבוד מלכות ודעת). האר"י ז"ל: "ואמנם בעיקרי המנהגים עצמם שיש הפרשים רבים ושינויים רבים בענין נוסח התפילות עצמם... בנוסח התפלות והברכות עצמם יש שינויים רבים בין סידורי התפלות בין מנהג ספרד ובין מנהג קטלוניא ובין מנהג אשכנז וכיוצא בזה, הנה ענין הזה א"ל מורי ז"ל שיש ברקיע י"ב חלונות כנגד י"ב שבטים" וכל שבט ושבת עולה תפלתו דרך שער א' מיוחד לו והם י"ב שערים הנזכרים בסוף יחזקאל. והנה אין ספק כ"א תפלות כל השבטים היו שוות לא היו צורך ל"ב חלונות ושערים..." (שער הכוונות דף נ ט"ד. והוא גם בפע"ח, נגיד ומצוה, ספר הכוונות, ספר זר וזהב. ובשינוי לשון הובא ענין זה בספר מעבר יבק שפתי צדק פרק ל"א. משנת חסידים - סדר מועד מסכת הבריאה דערבית פרק א משנה ב-ג. ספר שני לוחות הברית חלק תורה שבכתב פרשת בהעלותך ד"ה איש על דגלו).

המגיד ממעזריטש (וכן היא שיטת אדה"ז ראה מאמרי אדה"ז הקצרים ע' תקפא): "זאת כבר נודע שארז"ל י"ג השתחויות שהיה במקדש נגד י"ג שערים" ונרמז ביחזקאל לעתיד אי"ה, כי אז יהיה קדושת ירושלים כקדושת המקדש העבר והנה הי"ב שערים הם שער לכל שבט כמבואר וידוע שביהמ"ק מכוון כנגד ביהמ"ק של מעלה ונמצא שיש לביהמ"ק של מעלה ג"כ שער לכל שבט כמבואר בכתבי האר"י ז"ל וכנגדן היו השתחויות שהן המשכות ... והנה ענין התפלה היא כדי שיוכל לעלות בשער שלו כי התפלה היא סולם המוצב ארצה וראשו מגיע השמימה... ולכן יש שער הי"ג הוא למי שאינו מכיר את שבתו ... והוא כנגד תיקון ונקמה^ז שהוא מקבל מכל התיקונים וד"ל..." (לקוטי אמרים הוצאת קה"ת סימן קלג. וראה גם סדור ר' יעקב קאפיל דף לב ע"ב - כללי הנהגת התפלה. סדור ר' שבת מרשקוב דף לג ע"א - סוף כוונת המזוזה. וראה "שערי צדק" רבי יוסף ג'יקיטלא

וענין זה ניכר בג' מקומות בסידור (ובקצרה): בברכת השנים כותב הרמ"ק "נהגו הספרדים בימות החורף לשנות נוסח ברכת השנים וזה פירושו הענין הוא שהשכינה נקראת שנה שימיה שס"ה שהם שס"ה מצות לא תעשה. וע"י שישראל שומרים ימיה שלא יגע זר בהם והיינו החיצוני העומד לפרוץ פרץ בשס"ה מצוות לא תעשה ומתחזק כנגדה ושומר שס"ה פרוצות אלו שלא יכנס אלך הנחש הפורץ גדרות והוא היצה"ר שכינה שהיא הגן השמור שורה עליו". ואדמו"ר הזקן קבע נוסח אחד לקיץ ולחורף, ואת הענינים המוזכרים בנוסח החורף כפי מנהג ספרד, הרי מקומם הוא בזמן עצירת גשמים (וכן הוא בטור סימן תקע"ט).

בתפילת ערבית של שבת, קבע אדה"ז, שלא לומר "ושמרו" משום הפסק, וב' דברים בענין זה, הא' בכדי לקבוע את נוסח תפלת ערבית שיהיה בו גדר חובה (ויש בזה אריכות דברים), ענין פסוקי ושמרו הוא שמירה ממזיקין ובזוהר ח"א דף מח ע"א כתב: "תא חזי בשעתא דישראל ממזיקין ומזמנין להאי סכת שלום, אושפיזא קדישא, ואמרי הפורס סכת שלום, כדין קדושתא עלאה נחתא ופריסת גדפהא עלייהו דישראל, ומכסיא לון כאמא על בנין, וכל זנין בישין אתכנישו מעלמא", ולכן ביטלו.

וכן במנהג אמירת הסליחות, האר"י ז"ל היה נוהג לומר סליחות מר"ח אלול, כמנהג הספרדים, ואדמו"ר הזקן נהג לומר כמנהג אשכנז, והוא כי כל פיוטי הסליחות מבוארים לאורות דתוהו, וראה ב"יאר הרש"ש בסליחות, ולכן נהגו לומר בסליחות בנוסח ספרד תפלה לשמירה ממזיקים, ואילו עפ"י אדה"ז ענין אמירת הסליחות קשור לעבודת התשובה לכן הוא בסמיכות לכ"ה אלול יום הבריאה.

והנה בספר "נשמתא דצלותא" הקצר נתבאר תמצית הספר, שיבוא בע"ה באריכות הביאור במהדורה המלאה של הספר, המכיל חמש הקדמות:

הקדמה הראשונה - בו יבואר גדר מצות התפלה שהיא ב' ענינים בקשת צרכי ועבודה שבלב. וגדר נוסח התפלה - שיש בה סדר התפלה ונוסח הברכות.

הקדמה שניה - ובו יבואר אופני התפלה לפני חורבן בית המקדש ולאחריו, בדרך פנימיות התורה.

הקדמה שלישית - אבות התפלה וענינים ונוסחי קהילות ישראל. הקדמה רביעית - בביאור שרשי נוסחאות התפלה במנהגי ישראל כפי שנתבאר בארוכה בפנימיות התורה.

הקדמה חמישית - בביאור ענינם של נוסחאות התפלה של האר"י ז"ל ואדמו"ר הזקן, וכיצד משלימים זה את זה.

ויה"ר שאזכה להשלים את מלאכתי, ואם יקדמני בן דוד, הרי מלאתי שליחותי בכתיבת הספר בקיצור ובו רוב עניני הספר.

ואסיים בתפילה לגאולה ולבנין בית המקדש השלישי, כי והנה סיבת הגלות הארוכה, וכפי שכתב האר"י ז"ל ומובא בתורת החסידות, היא בסיבת מיעוט הירח, והוא נקרא "צר" (ראה רש"י ישעיהו ה, ל. הובא בקהילות יעקב ערך "צר"), וע"ז א"ר אלעזר אין ישראל נגאלין אלא מתוך חמשה דברים מתוך צרה ומתוך תפלה מתוך זכות אבות ומתוך תשובה ומתוך קץ, והוא בשמעו את עם ישראל מתפלל "הושיענו ה' אלקינו וקבצינו מן הגויים", וכבר כלו כל הקיצים, והתפלה נתקנה בעיקר לזמן הגלות, ע"י אנשי כנסת הגדולה שהם ראשוני מתקני התפלה, בדוגמת האבות שהם ראש לשבטי י-ה, ובזכות תפלת ישראל לגאולה נזכה כולנו לביאת גואל צדק תיכף ומיד בפועל ממש אמן.

והנה בענין התפלה ידוע שישנם נוסחאות שונות שנמשכות מזה ש"ג השתחוויות שהיו במקדש, י"ב שערים לי"ב שבטים, ושער הי"ג, שהוא "שער הכולל" לכל השבטים, נוסח התפלה שהוא לכל בני ישראל בשוה. ועד"ז הוא בתורה הן בגליא שבתורה והן בפנימיות התורה, מכיון שאין יודעים לאיזה שורש שייכים, יש להכנס בשער הכולל.

וכ"ק אדמו"ר הזקן בעל התניא והשולחן ערוך, נבחר ע"י הרב המגיד לברר את ההלכות בגליא שבתורה, וייסד את תורת חסידות חב"ד, בפנימיות התורה ודרכי עבודת ה', ובירר את נוסח התפלה, כפי שנמסר ע"י הבעש"ט והמגיד ממעזריטש, נוסח המתאים לכל אחד ואחד מישראל, שכל ג' ענינים אלו מתאימים לכל בני ישראל ולכל אחד ואחד מישראל, ודרכם יכולים לעבור כל ההעלאות בתפלה, וכל ההמשכות בתורה וע"י התורה.

ובדרך הסלולה שסללו עבורנו, בג' הענינים כאחד, הרי התפלה צריכה בעיקר לפנימיות התורה, ובלעדיה היא כגוף בלי נשמה ח"ו, ולכן כבר האר"י ז"ל אמר "מצוה לגלות זאת החכמה", והיא חכמת הקבלה (וראה בארוכה בספר החזיונות לרבי חיים ויטאל, שהיה ראוי להיות משיח בן דוד, ובהוראת האר"י ז"ל היה צריך להפיץ את תורתו של האר"י ז"ל, וזאת היתה שליחותו האלקית, אך בגלל שהציבור התנגד לדרך זו ולא הצליח, נסתיים אופן עבודתו שהיה באופן של "יהודה" ועבר לאופן עבודה של שבט "לוי" - שהיא תורת החסידות. ויש לומר עפ"י מה שבארנו לעיל בארוכה, כי היות והאר"י ז"ל גילה את כוונות התיבות שבנוסח ספרד, שמתאימות לנוסח אנשי כנסת הגדולה, הרי ודאי שהיה צריך לסדר את נוסח סידורו כפי סידור אדמו"ר הזקן, ויש להבין מדוע לא השלים את נוסח התפלה באופן זה (ובודאי ידע אדמו"ר מנוסח התפלה של האר"י ז"ל, ואף אם תאמר שלא היה בידו ספר שער הכוונות, הרי יכל לדעת זאת משאר ספרי האר"י ז"ל, ובע"ה בספר "נשמתא דצלותא" השלם, אבי רשימה מלאה של נוסח האר"י ז"ל כפי שהובא בשער הכוונות, ומקורותיה כפי שמופיעים בשאר ספרי האר"י ז"ל שהיו בידי אדמו"ר הזקן), אך עפ"י מה שהובא בספר החזיונות יובן הדבר, כי הנה היות ופנימיות התורה כפי שהובאה ע"י האר"י ז"ל, יש בה הגבלה לגיל הלימוד, ולהנהגות על פיה, ולכאורה אינה שווה לכל נפש, וגם הזהירו מאוד, שלא ללמוד בתורת האר"י ז"ל משום שהלומד יכול לבוא להגשמת האלוקות, ואף שבשאר ספרי תלמידי האר"י הובאו הסברים על אופן הלימוד, הרי לא הגיע הדבר לידי תלמות. לכן אופן גילוי פנימיות התורה בדרך חסידות חב"ד שנכתבה באופן של השגה, ובמשלים כדי שיובנו הענינים בשכל האדם, הרי יחד עם נוסח התפלה שיסד אדמו"ר הזקן יש בה את שלימות הכוונה ביסוד נוסח התפלה, ולכן כל תורת אדמו"ר הזקן היא באופן של "שער הכולל"). ואחרי הבעש"ט הק' שעלה להיכלו של משיח, ולשאלתו "אימתי קאתי מר" ענה משיח "בזאת תדע בעת שיתפרסם לימודך ויתגלה בעולם ויפוצו מעיינותיך חוצה מה שלמדתי אותך והשגת ויכלו גם הם לעשות יחודים ועליות כמוך ואז יכלו כל הקליפות ויהיה עת רצון וישועה".

והנה בדרך פנימיות התורה, כפי שיסדה אדמו"ר הזקן בדרך חב"ד, וע"י יחודא עילאה ויחודא תתאה, ע"י שנקבעים בנפש ובכח התפלה כפי שבררה אדמו"ר הזקן, שניהם יחד כאחד ודאי הם קיום הוראתו של המשיח אל הבעש"ט הק'.

כי הנה אדמו"ר הזקן ערך את נוסח התפלה, ע"י שכלל בנוסח הרוקח את התיבות מנוסח ספרד שיש בהם כוונה ועולות בקנה אחד עם כוונות אנשי כנסת הגדולה. ועוד כי היות ונוסח ספרד בעיקר יסודו, וכפי שעולה מכוונות הרמ"ק, יש בנוסח התפלה שבו, תיבות שענינם שמירה מאחיזת החיצונים, היות ודרגת בני ישראל בזמן הרמ"ק, אופן השגתו באלוקות הוא בהודאה, לכן יש אפשרות ליניקת החיצונים כאשר אדם אינו ראוי מצד מדרגתו, לנהוג במנהגי פנימיות התורה. אך היות ואדמו"ר הזקן ייסד אופן עבודה שתהיה בו השגה באלקות, לכן ענין החיצונים, אינם מפריעים לו בשעה שעוסק בעבודת הבירורים ע"י מעשה המצוות ועבודת התפילה.

עיצוב גרפי: איילת עמיר 054-9988053

